

одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

Практика застосування судами зазначеного способу захисту передбачена в Постанові ВСУ «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» від 27.03.1992 № 6, а також у листі ВГСУ «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства у справах, у яких заявлено вимоги про В. з.» від 14.01.2014 № 01-06/20/2014.

Р. О. Стефанчук.

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ, ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ У РАЗІ ВИЛУЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК – спосіб захисту прав та законних інтересів власників землі та землекористувачів, який полягає у відшкодуванні збитків, завданих останнім у зв'язку з вилученням належної їм на певному правовому титулі земельної ділянки.

Такий спосіб захисту передбачений, зокрема, у ЦК України (ст. ст. 350, 353) та ЗК України (ст. ст. 156, 157).

Відшкодуванню підлягають збитки в повному обсязі відповідно до реальної вартості майна на момент їх заподіяння, у тому числі з урахуванням упущеної вигоди та витрат, здійснених на поліпшення якості землі. Розмір збитків, який підлягає відшкодуванню у зв'язку із вилученням земельної ділянки, визначається відповідно до Постанови КМУ «Про порядок визначення та відшкодування збитків

власникам землі та землекористувачам» від 19.04.1993 № 284.

Практика застосування судами зазначеного способу захисту передбачена в Постанові ВСУ «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» від 16.04.2004 № 7.

Р. О. Стефанчук.

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ, ВІНДИКАЦІЙНИЙ ПОЗОВ. Витребування майна з чужого незаконного володіння є одним із найдавніших і речово-правових способів захисту права власності. Цей спосіб дістав назву «віндикація» (від лат. *vindico* – захищаю, заявляю претензію, вимагаю). Її застосовують тоді, коли у власника зберігається право власності, але він не може його здійснювати, оскільки річ вибула з його володіння і перебуває у неправомірному (незаконному) володінні іншої особи. Тобто В. п. – це позов неволодіючого власника до незаконно володіючого невластника з метою відновлення порушеного володіння річчю шляхом вилучення її у натурі.

В. п. базується на визнанні права власності абсолютним правом, яке не втрачається з незаконним вибуттям речі з володіння власника і переходом у володіння інших осіб. За таких умов право власності начебто слідує за річчю, що забезпечує абсолютність і непорушність цього права. На таких самих правових засадах побудована ст. 388 ЦК України, яка регламентує віндикацію.

Позивачем за В. п. може бути неволодіючий власник (фізичні і юридичні особи, держава і територіальні

громади в особі уповноважених ними органів). Водночас законодавство надає право звертатися з вимогами про витребування майна з чужого незаконного володіння не лише власникам, а й іншим особам, у яких майно власника перебувало у законному володінні за відповідною правовою підставою («титулом»).

Титульними володільцями вважаються особи, які володіють майном за цивільно-правовими договорами (майнового найму (оренди), підряду, зберігання, застави та ін.), особи, які володіють майном на праві господарського відання, оперативного управління або на іншій підставі, передбаченій законом. При цьому позивач має підтвердити своє право власності на витребувану річ або інше титульне право на річ, посиляючись на певні докази (зокрема, правостановлюючі документи). Не є безспірним доказом належності майна юридичній особі на праві власності, на праві повного господарського відання чи праві оперативного управління перебування майна на її балансі, оскільки останній є формою ведення бухгалтерського обліку, а не правостановлюючим документом, що безпосередньо засвідчує право власності. Однак факт перебування майна на балансі підприємства (організації) суди можуть розглядати як один із доказових засобів з урахуванням правової підстави зарахування його на баланс, особливостей майна та інших обставин.

Відповідачем за В. п. має бути незаконний володільць майна власника, який може і не знати про неправомірність свого володіння та утримання

такого майна. При цьому незаконними володільцями вважаються як особи, які безпосередньо неправомірно заволоділи чужим майном, так і особи, які придбали майно не у власника, тобто у особи, яка не мала права ним розпоряджатися.

В. п. має ґрунтуватися не лише на нормах матеріального права. Він повинен відповідати також вимогам процесуального права, зокрема які визначають процесуальні вимоги до будь-якого позову. Це дані про суд, позивача і відповідача; зміст позовних вимог; обґрунтування позовних вимог; докази, що підтверджують позов.

Предмет В. п. становить вимога неволодіючого майном власника до незаконно володіючого цим майном невідомого про повернення індивідуально визначеного майна з чужого незаконного володіння. Підставою В. п. є обставини, які підтверджують правомірність вимог позивача про повернення йому майна з чужого незаконного володіння (це факти, що підтверджують право власності на витребуване майно, вибуття його з володіння позивача, перебування його в натурі у відповідача та ін.). Із позицій процесуального права ці та інші обставини становлять предмет доказування.

Важливою умовою звернення з В. п. є відсутність між позивачем і відповідачем зобов'язально-правових відносин. Окрім того, за В. п. може бути витребувана лише індивідуально визначена річ, оскільки призначенням такого позову є повернення лише такого майна, яке було у власності особи, що неможливо у разі вибуття з володіння

власника речей, визначених родовими ознаками. У такому разі інтереси власника можна захищати іншими засобами (наприклад, позовами про повернення безпідставно придбаного майна, про відшкодування шкоди). Унеможлиблюється також із цих самих міркувань звернення з В. п. у тих випадках, коли майно незаконним володільцем було спожите, втрачене, зіпсоване тощо.

Задоволення В. п. залежить від кількох умов, які належить установити суду. Так, для вирішення В. п. істотне значення має добросовісність (недобросовісність) незаконного володільця, яка характеризує його суб'єктивне ставлення до обставин вибуття майна з володіння власника та правомірності його придбання. Відповідно до ст. 388 ЦК України, від недобросовісного набувача майно може бути витребуване власником у всіх випадках, тобто й тоді, коли воно вибуло з володіння власника за його волею, та незалежно від оплатності (безоплатності) придбання такого майна.

Однак законодавець передбачає можливість витребування власником свого майна за певних обставин і від добросовісного набувача. Витребування майна від добросовісного набувача залежить від обставин вибуття майна з володіння власника та оплатності (безоплатності) придбання цього майна набувачем. Згідно з ч. 3 ст. 388 ЦК України, якщо майно набуто безоплатно у особи, яка не мала права його відчужувати, власник має право витребувати майно у усіх випадках.

Від добросовісного набувача, який оплатно придбав майно у особи, яка

не мала права його відчужувати, власник має право витребувати це майно лише у разі, коли майно було загублене власником або особою, якій майно було передане власником у володіння, або викрадено у того чи іншого, або вибуло з їх володіння іншим шляхом поза їхньою волею.

Про розмежування поняття добросовісності і недобросовісності набувача див.: *Добросовісний набувач*.

За законом як добросовісний, так і недобросовісний володільць мають право вимагати від власника відшкодування зроблених ним необхідних витрат на майно з того часу, з якого власникові належать доходи від майна. Окрім того, добросовісний володільць має право залишити за собою зроблені ним поліпшення, якщо вони можуть бути відокремлені без пошкодження речі, а якщо це неможливо, добросовісний володільць має право вимагати відшкодування зроблених на поліпшення витрат, але не більше розміру збільшення вартості речі. Отже, недобросовісний володільць узагалі не має права вимагати від власника повернення віддільних від речі поліпшень та відшкодування вартості невіддільних поліпшень. Тим самим законодавець надає переваги у захисті власнику, оскільки недобросовісному володільцю було відомо про незаконність свого володіння майном, а отже, і його поліпшень.

Правила ЦК України безпосередньо не передбачають права власника вимагати від недобросовісних набувачів відшкодування шкоди, заподіяної майну власника внаслідок його псування, пошкодження тощо. Однак якщо

власник бажає повернути пошкоджене майно, то він може це зробити на підставі пред'явлення В. п. і, крім того, не позбавлений права вимагати відшкодування збитків, спричинених пошкодженням майна на підставі ст. ст. 1192, 1213 ЦК України. Тобто у таких випадках є доцільним поєднання кількох способів захисту.

Відповідно до ст. 389 ЦК України, гроші, а також цінні папери на пред'явника не можуть бути витребувані від добросовісного набувача. Установлення такого посиленого захисту цих об'єктів зумовлене їхньою особливою роллю у цивільному обороті, а також тим, що вони відносяться до родових речей. Оскільки, відповідно до ст. 387 ЦК, витребувані можуть бути лише індивідуально визначені речі, право власника грошей або цінних паперів на пред'явника має бути захищене за допомогою інших цивільно-правових засобів захисту.

І. О. Дзера.

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ, НЕГАТОРНИЙ ПОЗОВ – позов про усунення перешкод у здійсненні власником права користування та розпорядження своїм майном, не пов'язаних із позбавленням володіння. Цей спосіб З. п. в. врегульовано ст. 391 ЦК України, відповідно до якої власник має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном. Як видно з тексту наведеної статті, так само як і у випадку з віндикацією, термін «негаторний позов» у ст. 391 ЦК України не застосовується на відміну

від судової практики (див., зокрема, Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ : Лист ВСУ від 01.07.2013; Інформаційний лист ВАСУ «Про деякі приписи законодавства, яке регулює питання, пов'язані зі здійсненням права власності та його захистом» від 31.01.2001).

Основною метою цього позову є усунення порушень у здійсненні власником права власності. Підставами цього позову є: 1) перебування речі у володінні власника; 2) факт учинення перешкод власникові у здійсненні повноважень користування та розпорядження; 3) відсутність, як правило, спорів із приводу належності позивачеві майна на праві власності чи іншому титулі. Якщо ж відповідач не визнає або оспорує право власності власника, то, крім вимоги усунути перешкоди, власник вправі також вимагати визнати за ним право власності. Перебування майна, щодо якого вчиняються перешкоди іншою особою, у власника виключає можливість поєднання негаторного позову з віндикаційним, тому вони є взаємовиключними.

Речово-правовий характер Н. п. полягає у тому, що цей вид позову може бути поданий лише за відсутності зобов'язально-правових відносин між власником та порушником, а також лише щодо індивідуально визначеного майна, яке є об'єктом права власності власника.

Хоча у ст. 391 ЦК України не передбачено такої ознаки дій відповідача, як протиправність щодо вчинення ним перешкод власникові у реалізації ним